

XVIII veya XIX. yüzyılda kubbe kasnağında değişiklik yapılırken bu kuleciklerin de ilâve edildiğini düşünmek mümkündür. Caminin 1930'lu yıllara ait fotoğrafında, son cemaat yeri olarak üstü kiremit kaplı ahşap çatı ile örtülü bir kısımın varlığı görülür. 1810'daki Türk-Rus savaşları sırasında Hezargrad işgal edilerek tahribata uğramış, 1828-1829 savaşında da tahribat sürmüştür. Rus ordusu Hezargrad'dan çekildiğinde caminin son cemaat yerini tahrip etmiş ve savaş hâtırası olarak buradaki mermer sütunları götürmüştür. Bu kısımlar daha sonra ağaç ve kerpiçten inşa edilmiştir. Ana binanın mimarisine bütünüyle ters düşen, üç cephesinde dikdörtgen biçimli pencereler sıralanan bu biçimsiz son cemaat yeri de herhalde camide değişikliklerin yapıldığı XIX. yüzyılda eklenmiştir. Bulgaristan eski başmüftüsü Mehmed Toptchiev tarafından hazırlanan kitapta cümle kapısının iki yanındaki oturma nişlerinin mukarnaslı olduğu görülmektedir. Ahşap kapı kanatları da geçmelidir. Resmin çekildiği yıllarda caminin cephesinin muşamba veya naylonlarla kaplı olduğu da farkedilmekte, ayrıca bazı gergi demirleriyle bu kısımda takviyeler yapıldığı dikkati çekmektedir. XVI. yüzyılın Rumeli'deki eserlerinin başında gelen bu caminin diğer bölümleriyle, Evliya Çelebi'nin İstanbul'daki Rüstem Paşa Camii ile kıyasladığı iç süslemesine dair bilgi yoktur. Fakat şu husus açıkça bellidir ki bu cami Makedon veya Ulah mimarlarına değil, bütün dış orantıları ve bilhassa çok geniş çaplı kubbesiyle Osmanlı dönemi Türk sanatına aittir. Sağ tarafına bitişik olan minaresi, genellikle XVI. yüzyıl minarelerinde rastlandığı gibi uzun ve dilimli bir pabuç kısmına sahiptir. Pahlı gövdenin bitiminde üç sıra halinde mukarnaslı çıkımları olan bir şerefe görülür. Avrupa kıtasının eski

Osmanlı ülkelerindeki minarelerin özelliği olarak bu da ince ve uzundur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sofia National Library, TD, nr. O.A.K. 217/8 (1537-38 tarihli), vr. 11*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 310-311; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 28; II, 39; *Hadikatü'l-üzerâ*, s. 24-26; M. J. M. Jouannin – M. J. van Gaver, *Turquie*, Paris 1840, lv. 76; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1880, III, 319-321; H. D. Jenkins, *Ibrahim Pasha: Grand Vizir of Suleiman the Magnificent*, New York 1911; [J. Petkov], *Bulgarien*, Sofia [1932?], s. 162, 175; Osman Nuri Peremeci, *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul 1942, s. 141; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, s. 75; a.mlf., "İbrâhim Paşa", *İA*, V/2, s. 914-915; *Istoriya na Balgarskata Arhitektura* (ed. D. Dimitrov), Sofia 1965, s. 602; Ch. J. Veyrenc, *Bulgarie*, Genève 1966, s. 408-409; Mehmed Toptchiev, *Mosques and Moslems in Bulgaria*, Sofia 1981; St. Stefanov v.dğr., *Istoriceski Spravki za Razgradski Okrug* (nşr. Okruzna Direkcija Kulturno – Istoricesko Nasledstvo), Razgrad 1981, s. 45-46; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 52, 163-164, rs. 71, 72, 76, 77; M. Türker Aca-roğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s. 185; Osman Keskiöğlu, "Bulgaristan'da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri", *VD*, VIII (1969), s. 319-320; B. Cvetkova, "Hezarghrad", *EI²* (İng.), III, 342; Machiel Kiel, "Hezargrad", *DİA*, XVII, 299.

SEMÂVİ EYİCE

İBRÂHİM PAŞA CAMİİ

Rodos adasında
XVI. yüzyılda yapılmış cami.

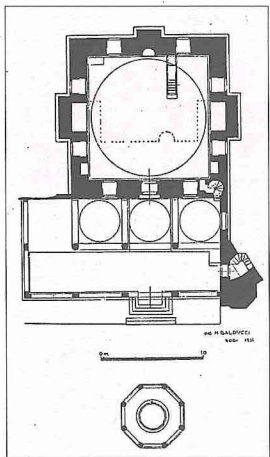
Şehrin merkezinde kale dışında bulunan ve bütün kaynaklar yanında mahalinde de İbrâhim Paşa adıyla anılan cami, kapısı üstündeki dört satırlık Arapça kitâbeden öğrenildiğine göre Kanûnî Sultan Süleyman'ın adına inşa ettirilmiştir. Bu kitâbedeki tarihi bazı araştırmacılar 937 (1530-31) olarak çözümlenmişlerdir. Halbuki tarih cümlesinin (Men dehalehû kâne âminen dâimen, sene 947) ebcedi 947 (1540) yılını verdiği gibi bu tarih ayrıca rakamla da yazılmıştır (Çelikkol, s. 71, rs. 162). Buna göre caminin 1536'da idam edilen Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa'nın olması pek mümkün değildir. Kitâbede İbrâhim Paşa'nın adının geçmesine rağmen eser bugüne kadar onun adıyla tanınagelmıştır. Rodos'ta Sultan Süleyman'ın hayratı olarak ayrıca başka bir Süleymaniye Camii vardır. Bu camiye İbrâhim Paşa'nın adının niçin yakıştırıldığı anlaşılamamıştır. Zeki Çelikkol, İbrâhim Paşa'nın Mısır'a giderken Rodos'a uğrayarak Kanûnî'nin emrini yerine getirmek için Süleymaniye Camii ile birlikte bu ca-

miyi de yaptırdığını söyleyip her iki caminin İbrâhim Paşa tarafından inşa ettirildiğini belirtirse de bu hususta kaynak göstermez. Evliya Çelebi de 1082 Muharreminde (Mayıs 1671) çıktığı seyahatte uğradığı Rodos'u anlatırken Makbul (Mak-tul) İbrahim Paşa Camii adıyla andığı bu eseri kısaca tanıttıktan sonra kitâbesinin kopyasını vermiştir.

Cami tek kubbeli, kare planlı tiptedir. Girişin önünde sütunlara dayanan kemerlere oturan üç kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Geç bir dönemde bu son cemaat yeri dışına, ana binaya göre simetrik olmayan ve taş pâyelere dayanan üstü öne meyilli, saç kaplı ahşap bir çatı ile örtülü ikinci revak eklenmiştir. Harim girişi basit bir kemerin içindedir. Kapının yayvan bir yay biçimindeki kemeri beyaz ve pembe mermerlerden geçmeli olarak yapılmıştır. Bunun üstünde kitâbe yer almıştır.

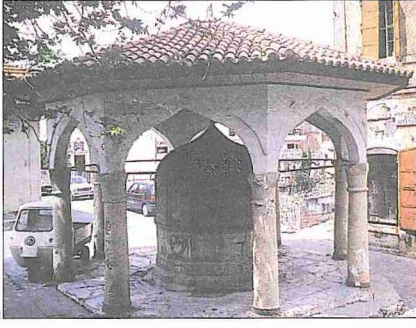
Kare biçimli harimin üstünü örten yaklaşık 11,50 m. çapındaki kubbenin sekizgen kasnağı sağırdır. Kareden kubbeye geçiş ise köşe pandantifleriyle sağlanmıştır. Ancak Hermes Balducci'nin çizdiği kesitte kible duvarına komşu olan pandantifte garip bir kesinti mevcut olup burada güdük bir tromp işaretlenmiştir. Bu camide, diğer Osmanlı-Türk ibadet yerlerinde rastlanmayan bir özellik olarak harimin iki yan duvarındaki pencerelerin arasında dikdörtgen biçiminde çıkıntılar vardır. Niçin yapıldıkları hususunda kesin bir şey söylenemeyen bu çıkıntılar içeride harime eyvan şeklinde iki kat halinde açılır. Caminin planı da Evliya Çelebi'nin tarifine tam bir uyum göstermez. Son cemaat yeri duvarı ile yan cephenin birleştiği köşede duvar kalınlığı içinde olan minare XIX. yüzyılda yenilenmiş, İtalyan işgali yıllarında 1928'de camiden ayrı betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir.

İbrâhim Paşa Camii'nin içinden bir görünüşü

İbrâhim
Paşa Camii'nin
planı

İBRÂHİM PAŞA CAMII

İbrâhim Paşa Camii'nin sadırvanı

Şerefe altı çıkmaları bilezikler halindedir. Külâh da kâgir olarak yapılmıştır.

Mihrabın dikkat çekici bir süslemesi ve mimari özelliği yoktur. Minberi ise mermerden olmakla beraber son derece sadedir. İçeride yalnız kubbe göbeğinde ve kasnak hizasında pek az kalem işi süsleme görülür. Harimi üç taraftan kuşatan ahşap mahfil ağaç direklere oturur. Korkulukları da basit çubuklar halindedir. Yalnız ortada girişin hizasında bu mahfil, dışa doğru yarım yuvarlak bir çıkıntı (cumba) halinde olup korkuluğu daha süslü biçimdedir. Caminin önünde bulunan sekiz sütunlu oturan kemerlerinin üstlerini kiremit kaplı ahşap bir çatı örtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 247; H. D. Jenkins, *Ibrahim Pasha: Grand Vizir of Suleiman the Magnificent*, New York 1911; L. V. Bertarelli, *Guida d'Italia del Touring Club Italiano, Possedimenti e Colonie, Isola Egee ...*, Milano 1929, s. 93; H. Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi* (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara 1945, s. 86-92, rs. 68-72; Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara 1992, s. 70-71, rs. 158-166.

SEMÂVİ EYİCE

İBRÂHİM PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Çandarlı İbrâhim Paşa tarafından
XV. yüzyıl sonlarında
yapılan külliye.

Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ve çifte hamamdan ibaret külliye, hamamı hariç Mercan mahallesi civarında Uzunçarşı caddesi yakınında, Boğaz'a ve Haliç girişine hâkim bir yerdedir. Hamamı Saraçhanebaşı dolaylarında yer alıyordu.

Cami, Sultan II. Bayezid'in vezîriâzâmî olan Çandarlı İbrâhim Paşa (ö. 905/1499) tarafından evvelce konağının veya sarayının bulunduğu yerin yakınında yaptırılmıştır. Ayvansarâyî, caminin tarihini "hayr-ı celîl" ibaresinin ebedle karşılığı olan 883 (1478) olarak gösterir. Ancak *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde bu camiyle birlikte İstanbul'daki medrese ve sıbyan mektebinin, İznik'teki caminin ve Kastamonu'daki medrese vakfiyesinin Receb 899'da (Nisan 1494) düzenlendiği kayıtlıdır. Bu vakfiyeye göre, Mimar Ayas mahallesindeki hamam dışında başta gerek cami ve sıbyan mektebi gerekse hamama komşu pek çok ev, dükkân ve hücreden başka Eyüp, Galata, Edirne, Filibe, Serez, Tekirdağ, Karasu gibi Rumeli; Çankırı'da Kalecik, Menteşe'de Kızılyöyük, Çine'de Dalama, Kastamonu ve İlisu'dakiler gibi Anadolu'da çok sayıda evkaf bu hayrat için bırakılmıştır. Aynı belgede, vakıfların yönetimine dair uzun bir şartname ile birlikte hizmetlilere verilecek ücretler de belirtilmiştir.

Caminin cümle kapısını çerçeveleyen kemerin altında bulunan kitâbenin alınlığını teşkil eden bölümünde, üç satır halindeki sülüs hatlı yazıda yapının başlama yılı ebedle 898 (1493) olarak verilmiş, altta olan daha uzun ve dört satırlık manzum kitâbede bitimi yine ebedle 900 (1494-95) olarak gösterilmiştir. Bu tarihler *Hadikatü'l-cevâmî*'dekilere uymasa da vakfiye kayıtlarına uygundur.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde bir elçilik heyetiyle İstanbul'a gelerek şehrin Galata sırtlarından görünümünü büyük (11 m.) bir desen halinde çizen Flensburglu Alman Melchior Lorichs (Lorck), Haliç'in üstünde ve Beyazıt Camii'nin önünde İbrâhim Paşa Camii'ni üstünü örten çok dik, âdeta bir piramit biçimindeki kurşun örtülü ahşap çatısı ile göstermiştir. Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda caminin kâgir olduğunu, fakat kubbesi bulunmadığını, "Çar köşe levha kubbedir, amma gayet musannadır" cümlesiyle belirtir. Bu ifadeden caminin kubbesiz fakat çok zengin surette bezenmiş, çatı içine gizlenmiş bir ahşap kubbeye sahip olabileceği ve İstanbul yangınlarının bu kubbeyi yok etmiş bulunacağı tahmin edilebilir. Aynı isimdeki diğer ibadet yerlerinden ayırt edilmesi için Atik İbrâhim Paşa Camii de denilen eserin, genellikle Haliç kıyılarından başlayarak İstanbul'un kuzeydeki bölgelerini harap eden büyük yangınlardan zarar görmüş olması mümkündür. Fakat en büyük tahribi 23 Eylül 1911'de

Uzunçarşı-Mercan yangınında görmüştür. Başta Erkân-ı Harbiyye binası olan Âfi Paşa Konağı olmak üzere Lâleli ve Langa semtlerine kadar pek çok binayı harap eden bu yangında İbrâhim Paşa Camii de yanarak dört duvar halinde kalmış ve bu durumunu Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar muhafaza etmiştir. Atölye ve eski hanların yer aldığı bir bölgenin ortasında bulunduğundan cami yıllarca metruk kalmış, ancak 1965'te esnafın yardımları ile Vakıflar İdaresi'nce geniş ölçüde tamir edilerek ibadete açılmıştır. Caminin yakınında bulunması gereken medrese ise daha önce yıkıldığından sadece bazı duvar kalıntıları tesbit edilebilmiştir.

İbrâhim Paşa Camii dikdörtgen planlı, dış cepheleri muntazam işlenmiş kesme taşla kaplanmış büyük ve güzel bir yapıdır. İçten ölçüleri 15,60 × 18,60 metredir. Tam bir kare olmadığına göre aslında kâgir kubbesi bulunmadığı sonucuna varmak mümkündür. Ancak esasında kubbeli düşünüldüğü ve içindeki sütunlara dayanan mahfillerle kubbeli olarak planlandığı, fakat kurucusunun vefatı üzerine binanın bezemeli ahşap bir kubbe ve çatı ile örtüldüğüne de ihtimal vermek mümkündür. Caminin girişindeki son cemaat yeri son tamirde ihya edildiği biçimiyle cephede altı, yanlarda birer sütunludur. Sivri kemerlere oturan bu sütunların başlıkları orijinal olmadığı gibi kubbeli olarak yenilenen son cemaat yerinin üstü de aslında çatılı olmalıdır. Esasen Lorichs'in resminde de camiyle birlikte son cemaat yeri, dört tarafa meyilli çok yüksek ahşap bir çatı altına alınmıştır. Hatta çatı yanlarda son cemaat yerinden taşmaktadır. Son cemaat yerinin mevcut

İbrâhim Paşa Camii'nin kitâbesi

